

CELAL GÜZELSES TÜRKÜLERİNDE SEVİLEN VARLIK OLARAK KADIN

“Seversen bir esmer sev/Esmer mürvetli olur”

Rezan Karakaş^{1*}

Öz

Celal Güzelses türküleri, oluştukları dönemin sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamından kesitler sunar. Bu türkülerde ataerkil toplumun kadına bakış açısı, erkekle kadın arasındaki ilişki ve iletişim şekilleri ile gündelik yaşamdan izler bulunur. Başta erkek olmak üzere kadın ve erkeğin duygu/düşünce dünyası, türkülerde doğal ve yalın bir şekilde ifadesini bulur.

“Aşk” duygusunun yoğun olarak ele alındığı türkülerde seven ve sevilen büyük ölçüde dönemin toplumsal koşulları gereği ayrılırlar. Bu sebeple türküler, seven ve sevilen arasında bir tür “iletişim” işlevi üstlenmiştir. Sevdığı kadınla doğrudan konuşmayan/konuşamayan erkek, tüm duygu, hayal ve arzularını, türküler aracılığıyla dile getirmiştir.

Güzelses türkülerindeki sevgili, Türk halk türkülerinde genel olarak tasvir edilen güzellere benzer. “Hain, kâfir, çapkın ve zalim” olarak nitelendirilen bu güzeller, kara gözlü ve esmerdirler. Onlar, kendilerini seven erkeklere yüz vermez ve acı çektirirler. Bu durum, erkeği yoğun bir keder içine sokar. Aşk ve ayrılık duygusunun bileşkesindeki erkeğin tek dileği ise sevdiği kadına kavuşmaktır.

Anahtar Kelimeler: Celal Güzelses türküleri, sevilen kadın, Diyarbakır kültürü, iletişim

WOMAN AS A BELOVED EXISTENCE IN CELAL GUZELSES FOLK SONGS

“Love a brunette if you love, brunette is generous”

Abstract

Celal Güzelses folk songs offer social, cultural and economic life of the period. In these folk songs, there are patriarchal society's point of view to women, the relationship between men and women, and the ways of communication and traces

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi:01.08.2019, Accepted / Kabul Tarihi: 24.12.2019

Doi: 10.26791/sarkiat.622027

*Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi,
rezankarakas@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-9138-3825

of everyday life. The emotion and thought world of men and women, particularly men, finds an expression in an oil painting table like brushstrokes in folk songs.

“Love” emotion that is handled intensely in songs, loving and beloved are largely separated by the social conditions of the period. For this reason, folk songs has undertaken the function of “communication” between loving and beloved. The man who does not speak/can not speak directly to the woman he loves has expressed all his emotions, dreams and desires through folk songs.

The beloved one in Güzelses songs is similar to the ones depicted generally in Turkish folk songs. These beauties, who are described as “Betrayer, Infidel, Womanizer and Cruel” are dark-eyed and brunette. They do not indulge men who love themselves and make them suffer. This situation puts the man in an intense grief. The only wish of the man in the combination of love and separation is to reach the woman he loves.

Keywords: Celal Güzelses folk songs, popular women, Diyarbakır culture, communication

GİRİŞ

“Türklere mahsus lahinde (ahenkli) şarkı” (Sami, 2013: 400) diye tanımlanan türkü, Türk sözcüğüne aitlik anlamı veren î ekinin eklenmesiyle oluşturulmuştur. Muhtelif nazım şekillerinden oluşmuş, farklılığı genellikle ezgilerinde görülen bir nazım türü olan (Artun, 2013: 7) türkü, yapı ve sözleri bakımından iki bölümden oluşur. Birinci bölümde türkünün asıl sözleri bulunur. Bu kısma bent adı verilir. İkinci bölümde ise her bendin sonunda yinelenen bağlama veya kavuştak adı verilen nakarat yer alır (Dilçin, 1995: 289). Türkülerin akılda kalan ve en çok beğenilen kısımları da genellikle bu nakarat bölümleridir.

Türkü sözü, muhtelif Türk boylarında farklı kelimelerle isimlendirilir. Türküye Azeri Türkleri mahnı; Başkurtlar halk yır; Kazaklar türki, türük halık anı; Kırgızlar eldik ır, türkü; Kumuklar yır; Özbekler türki, halk koşığı; Tatarlar halık cırı; Türkmenler halk aydımı; Uygur Türkleri de nahşa, koça nahşisi derler (Kaya, 2007: 741).

Hem anonim hem de ferdî olan türküler, genellikle hece ölçüsü kullanılarak dörtlük nazım birimiyle oluşturulur. Türkülerde herkesin anlayabileceği açık ve sade bir dil kullanılır. Türkünün en belirgin özelliği çeşitli ezgilerle söylenebilmesi ve ona göre de çeşitli adlar almasıdır (Karakaş, 2017: 83). Hece ölçüsünün hemen her kalıbıyla söylenen türküler, çoğunlukla ezgileri yönüyle dikkat çekerler. Ezgi, türkünün adeta ekran fotoğrafını oluşturur. Türküler, musiki ve ezgileriyle kulaklarda hoş bir seda bırakırlar. Türkülerdeki ezgi unsuru öylesine etkili ve belirleyicidir ki acıklı bir olayı anlatan bir türkü, hareketli bir ezgiyle oyun türküsüne dönüşebilir.

Halk edebiyatının zengin ürünleri olan türküler, bestelerine göre “uzun hava” ve “kırık hava” olmak üzere iki kola ayrılır. Usul ile çalınmayan, her sanatkarın isteğine bağlı, tam bir şekil göstermeyen ve Batı musikisinde mevcut resitatif karşılığı ezgiler, “uzun hava” adını almaktadır. Bozlak, Maya, Divan, Egin, Hoyrat, Çukurova, Türkmâni vb. ezgiler bu gruptandır. Ölçüsü ve ritmi belli ezgiler ise “kırık hava” içinde düşünülmektedir. Karadeniz Horonları, Kuzey

Doğu Bar'ları ve Batı Anadolu Zeybekleri gibi oyunlarda kırık havanın sürekliliği göze çarpar (Elçin, 2004: 196).

Türkü, hem toplumsal hem bireysel konuları belirli bir ezgi ve beste eşliğinde anlatan bir nazım şekli ve türüdür. Bu bağlamda türkü, bireyi ve toplumu ilgilendiren hemen her konu hakkında söylenebilir. Toplumsal ve bireysel mevzuların iç içe geçtiği türküleri de vardır. Göç, savaş, doğal afetler gibi toplumsal konuları ele alan türküleri; bireysel mevzulardan yola çıkılarak da anlatılabilir. Örneğin “Çanakkale Türküsü”nde bir yandan Çanakkale Savaşı gibi toplumsal bir konu dramatize edilirken bir taraftan da anlatıcının gençliği ve ölmeden mezara konuluşu, yani bireysel bir durum ifade edilmektedir.

“Can yeleşti” gibi hayat kurtaran, anlatılması zor ve hatta imkânsız duyguların ifadesi olan türküleri, söylendikçe yayılır; yayıldıkça yöreden yöreye değişiklikler gösteren birçok benzer metin ortaya çıkar. Her söyleyici, kendi yaşam tecrübesini okuduğu türküye ekler. Hemen her konu hakkında söylenen, farklı yapısal özellikler ve ezgi çeşitliliği sunan türküleri tasnif etmek oldukça zordur. Günümüze kadar birçok araştırmacı tarafından türküleri; içerik, biçim ve ezgi yönleriyle tasnif edilmiştir. Doğan Kaya, türküleri konuları yönüyle 23 başlık halinde tasnif ederken Erman Artun, 11 başlık halinde bir sınıflandırma yapmıştır. Hikmet Dizdaroğlu, türküleri konularına göre “ninniler ve çocuk türküleri, doğa üzerine türküleri, aşk türküleri, kahramanlık türküleri, askerlik türküleri, tören türküleri, iş türküleri, eşkıya türküleri, acıklı olaylarla ilgili türküleri, güldürücü türküleri, karşılıklı (diyaloglu) türküleri, oyun türküleri ve ölüm türküleri” (Dizdaroğlu, 1969: 261) olmak üzere 13 başlık altında tasnif etmiştir. Bireylerin gündelik hayatını hızla değiştirip dönüştüren internet ve diğer teknolojik gelişmeler, türküleri de yapısal, işlevsel ve bağlamsal yönden çeşitlenmesine sebep olmuştur. Toplumun ve dolayısıyla da bireyin yaşamındaki değişimlerin, gelecekte yapılması muhtemel türkü tasniflerine de yansımaları söz konusudur.

Dünya yaşamını türküleriyle ölüm ötesine taşıyan insan, yer-su ruhları ile uyum içinde ebedi bir özgürlüğe açılır ve unuttuğu yüzünü, türküleri yansıtmış biçimiyle yeniden anımsayabilir. Çünkü türküleri, bizim kendimizle ve geçmişimizle aramızı bularak ruhlarımızı daima uyanık tutar. Beraberce dinlenen türküleri kişileri, farkında olmadan derin bir yapıda birbirine ve geçmiş zamanların tinsel varlığına bağlar. İnsan böylece çoğalmış ve bütün zamanlara yayılmış/yansıtmış olur (Korkmaz, 2008: 48). Türküleri, bireyin ruh ve düşünce dünyasının portresini çizer. Türküleri dinlendikçe çoğalır ve her bireyin yaşam öyküsüyle özdeşleşerek yeniden üretilir. Türkü, kişinin geçmişine yolculuk yapmakta kullandığı sihirli bir halı hükmündedir. Bir türkü sözü bazen bir damla gözyaşı olur, geçmişin tozlu sayfalarında kalmış bir anıyı canlandırır; bazen de zamanın ve mekânın sınırlarını zorlar; geleceğe, hayallere uzanır.

Modern edebiyatın bazı türlerinde türküleri rastlamak mümkündür. Hikâye, roman ve şiir gibi türlerde metin içine ilmek ilmek dokunan türkü sözleri ve motifleri yer almaktadır. Ayrıca Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun türkünün Türk halkı için anlamını en ince detaylarına kadar tasvir ettiği “Türküleri Dolusu” şiiri bu bağlamda dikkate değerdir.

Arkadaş, aile veya iş toplantılarında türkü söylenebilir. Grup içinde özellikle sesi güzel olanlardan türkü söyleme işini üstlenmesi beklenir. Türküleri, zaman zaman eğitim kurumlarında ders esnasında veya yıl sonu gösterilerinde sosyal ve kültürel

etkinlikler kapsamında dile getirilir. Türkçe öğretiminde bilhassa “dinleme/ izleme, konuşma ve yazma becerisi” kazanımlarını elde etmek için türkülerden yararlanılabilir.² Dijital ortamda doğa ve çevre duyarlılığı geliştirmek gibi belirli amaçlara hizmet etmek için de türküler kullanılmaktadır. Kısacası; 15. yüzyıldan günümüze türküler, hem bireyin hem de toplumun duygu ve düşüncelerinin anlatımında/aktarımında bir iletişim ve etkileşim aracı olma işlevini sürdürmektedir.

Celal Güzelses türküleri de bu bağlamda dikkat çekici bir görünüm sunmaktadır. Çünkü bu türkülerde kendini anlatmak, duyurmak ve iletişim kurmak isteyen bir bireyin varlığı söz konusudur. Celal Güzelses, Diyarbakır denilince akla ilk gelen isimlerden biridir. Rufai tarikatına mensup olan bestekâr; dokuz yaşında hafız olmuş, müezzinlik de yapmıştır. Atatürk’ün “Şark Bülbülü” adını verdiği sanatçı, eserlerinde insana dair olanı, özellikle de “aşk” duygusunu Türkçenin en yalın ve duru haliyle terennüm etmiştir. Bu çalışmada Celal Güzelses türküleri, “sevgili” unsuru ekseninde irdelenmiştir. Araştırma kapsamında TRT repertuarında yer alan Güzelses’in söylediği 82 türkü incelenmiştir. İçerik analizi yöntemiyle değerlendirilen türkülerin 67’sinde sevgili motifinin bulunduğu tespit edilmiştir.³ Bu türküler; sevilen kadının fiziksel ve ruhsal özellikleri, seven erkeğin ruhsal durumu ve kadından beklentileri hususları ekseninde değerlendirilmiş; tespitler, bir tablo halinde okuyucunun dikkatine sunulmuş ve yorumlanmıştır.

Celal Güzelses Türkülerinde Sevilen Varlık Olarak Kadın

Konuları yönüyle değerlendirildiğinde Celal Güzelses türkülerinin çoğunlukla “aşk türküleri” kapsamına girdiği görülür. Bireysel konuların işlendiği bu türkülerde seven ve sevilen söz konusu edilir. Seven erkek, konuşan yani etken olan kişidir; sevilen kadın ise sessiz ve edilgendir.

Celal Güzelses türkülerinde Diyarbakır’ın fizikî ve coğrafi özellikleri, suyunun güzelliği vs. dile getirilir. Bir zamanlar surlarla çevrili olan Diyarbakır şehrinin dışarıya açılan kapıları da türkülerde terennüm edilir. “Mardin Kapı Şen Olur” türküsünde Mardin Kapı, Urfa Kapı, Dağ Kapı ve Yeni Kapı, dörtlüklerin ilk dizelerinde kullanılır. Bir tuvali andıran türkülerde, bazen karlarla kaplı bir coğrafyadan bahsedilirken bazen de karpuzların olgunlaştığı yaz mevsiminden kesitler sunulur. Diyarbakır’ın ünlü Hevsel Bahçeleri ve elma ağaçları ile bu tablo tamamlanır. Türküler, oluştukları dönemin sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamından da kesitler sunar. Arpalarını orakla toplayan, kaleden kaleye darı eken, faytonla gezen, bayramlaşan insanlar ve ava çıkan erkekler, türküler yoluyla dramatize edilir.

² Konu ile ilgili ayrıntılı bilgiler için bak.: (Karakaş, Rezan; Dağ, Mehmet: 2019).

³ Bunlar arasında “Ağlama Yar Ağlama, Arpa Orağa Geldi, Az Kaldı Bayram Ola ve Esmer Bugün Ağlamış” türkülerinin her biri, iki farklı şekilde dile getirildiği ve farklı sözler içerdiği için ayrıca incelemeye tabi tutulmuştur. “Puruthane” türküsünün iki varyantı olmasına rağmen, iki metin arasında kadınla ilgili bir unsur farklılığı bulunmadığı için metinlerden sadece biri alınmıştır.

Celal Güzelses türkülerinde bazı bentlerin, farklı türkülerde de tekrarlandığı görülür. Örneğin “Mavi yüzük firuze/Haber verin horoza/Horoz bugün ne öter/Yar gelmiş hanemize” şeklindeki dörtlük, hem “Oy Milliye Milliye” hem de “Vallahi O Yardır” türkülerinde yer almıştır. “Dili badem içidir” sözleri ise “Az Kaldı Bayram Ola (Ninalar) 3” ve “Ağlama Yar Ağlama 1” türkülerinde yârin güzelliğini anlatmak için kullanılmıştır.

Yöre halkının geçim kaynaklarından biri olan toprak ve onun ticari kullanımı ile ilgili detaylar, “Kaladan Kalaya Ekerler Darı” türküsünün 1. ve 2. dörtlüğünde ilk iki dizelerde şöyle dile getirilir:

“Kaladan kalaya ekerler darı

Ekerler biçerler yarı ba yarı⁴

.....

Kaladan kalaya ekerler kuncü⁵

Ekerler biçerler bir tutam inci”

Bütün bunlar, “aşk” duygusunun ana tema olarak işlendiği Güzelses türkülerinde aynı zamanda toplumun iktisadî yaşamıyla ilişkili verilerin de bulunduğunu göstermektedir: toprağın yarıya verilmesi, tarlalarda ekilen darılar ve susamlar gibi.

Celal Güzelses türkülerinde kadın; sevilen bir varlık, sevgili olarak tasvir edilir. Bu kadın, belirli fiziksel ve ruhsal özelliklere sahiptir. Türküde sözü edilen kadınların en belirgin ve çarpıcı özelliği; güzel, çok güzel olmalarıdır. Âşık, bu güzelliği farklı benzetme ve mecazlarla tasvir eder. Erkek, sevdiği kadın hakkındaki duygu ve düşüncelerini “*Mevlam güzel yaratmış / Topuktan dize kadar*” ya da “*Dudakların bal kaymak / Dilin badem içidir*” sözleriyle paylaşır.

Güzelses türkülerinde “esmer” güzellerin hususi bir yeri vardır. “*Seversen bir esmer sev... / Esmer mürvetli olur...*” sözleriyle esmerin övülmeye değer, cömert ve mert oldukları dile getirilir. Bu yüzden türküler, kara kaşlı, kara gözlü, kara saçlı (bazen kıvrıkcık) esmer güzellerle süslenir. Bakışlarıyla kılıç gibi yaralayan, selvi boylu, ince belli ve gül kokulu kadınların, kaşları kalem/keman, saçları sümbül, yanakları kiraz, menekşe, elma veya nardır. Dudakları bal, dili badem içi olan sevgili, ok kirpikleriyle kendisini seveni daima yaralar. Bu kadınlar arasında eli kınalı olanlar da vardır. O, türkülerde bazen bir dağ, bazen ise bir keklik olur. Yer yer sırma saçları, top kâkülleriyle beliren ceylan gözlü bu güzeller, sürme sürmeye bile gerek duymazlar. Göğsü cennet bağı olan bu güzellere kavuşmak, adeta cennete ulaşmaktır.⁶

Kendisi gibi sesi de güzel olan sevgili, bu yönüyle keklige benzetilir. Türkülerde ay gibi güzel, kiraz dudaklı oldukları dile getirilen kadınların giyim tarzları hakkında da bilgiler bulunur. Dizelerde puşi bağlayan, ipek çarşafı, beli Acem kuşaklı, yüzü duvaklı kadınlardan söz edilir. Celal Güzelses türkülerinde baştan ayağa “*topuktan dize kadar*” güzel kadınlar vardır. Bu kadınlar, sadece sevilme için yaratılmışlardır.

⁴ Bağ, bahçe veya tarla sahibi olan; ancak zaman, imkân veya iş gücü gibi sebeplerle toprağını ekip biçemeyen kişi, bunu bir başkasına belirli bir süreliğine verir. Genellikle bir yıllığına yapılan ve yazılı olmayan sözleşmeye göre toprağı ekip biçen kişi, elde ettiği ürünlerin yarısını mal veya para olarak toprağın asıl sahibine vermek zorundadır. Toprak sahibi ile onu işleyen kişiler birbirlerine “ortak” diye hitap ederler. Bu ilişki, uzun sürer ve ortaklar arasında herhangi bir anlaşmazlık çıkmazsa kan bağına dayalı olmayan bir tür akrabalık da oluşur. Kısacası toprak, her iki bireyi ve ailelerini birbirine bağlayan bir güç olarak işlev görür. “Toprağın ortağa verilmesi” uygulaması, yörede günümüzde de devam etmektedir.

⁵ Yörede “susam” karşılığında kullanılan kelimedir. “Kuncü” şeklinde de söylenir.

⁶ “Bugün Ben Yâri Gördüm” türküsünde ise sarı benizli, hasta bir sevgili tasvir edilmiştir.

Türkülerde kadının fiziksel özelliklerinin yanı sıra ruhsal özelliklerinin de irdelendiği görülür. Zalim, kâfir ve hain olan sevgili, kendisini seven aşığa yüz vermez, onu güzel gözleriyle yaralar; sevenin aklını başından alır; ciğerini dağlar, uykularını kaçırtır. İnletip ağlatmaktan keyif alan sevgili, bazen bir avcı gibi avını bekler, ayrıca kendisini seven erkeğe dert ve bela getirir. Aynı sevgili, zaman zaman el edip göz ederek aşığı kandırır; ona umut verir, ardından yine zalim yüzünü göstererek onu terk eder.

Nazlı, işveli, cilveli ve kibar olan sevgiliyi toya, eğlenmeye giderken faytonla gezmeye çıkarken veya elinde bir deste gülle damda gezerken görmek mümkündür. Türkülerde gönül alan, hayran ve kurban olunan bir sevgili vardır. Bu sevgili; bazen nişanlı, bazen evli bir kadındır. Sevilen kadın; bazen talihsizdir çünkü o, başkalarının malı olmuş ve elden ele düşmüştür. İstemediği kişiyle evlenmek zorunda kalan “sevgili” dertlidir, mutsuzdur; çünkü murat alamamış, sevgisiz kalmıştır. Dizelerde hasta olan aşığı sormaya bile gitmeyen acımasız ve vefasız kadınlar da vardır.

Toplumsal yaşamda kadına biçilen rollerden biri de onun ev işlerini yapmasıdır. “Yuva” adı verilen ailenin sorumluluğu da bu bağlamda kadına verilmiştir. “Yuvayı dişi kuş yapar” sözüyle devamlı telkin edilen bu yaklaşım, zamanla kadının aile içindeki sorumluluklarını ve yükünü arttıran bir söyleme dönüşmüştür. “Nare Esvap Yıkıyor” türküsünde sevilen ve fiziksel güzellikleri tasvir edilen kadının çamaşır yıkarken görüntülenmesi ve bu haliyle sevilmesi de kadının toplum içindeki görevlerini hatırlatması bakımından dikkate değerdir:

*“Nare esvap yıkıyor Nare
Köpük teştten akıyor Nare
Nare'nin kaşı gözü Nare
Ciğerimi yakıyor Nare”*

Bir başka türküde ise sevilen kadın, su taşırken resmedilir:

*“Suya gider su destisi doldurur
Sudan da gelir gül benzini soldurur*

“Eminem Oturmuş Taşın Üstüne 2” türküsünde ise kadın, erkeğin onu görebileceği açık bir alanda oturmakta ve çorap örmetedir:

*“Eminem oturmuş çorap örüyor
Kör olası gözleri beni görmüyor
O zalım babası bana vermiyor”*

Kısacası; Güzelses tarafından resmedilen bazı sevgililer, toplumsal yaşamda kendileri için biçilen rolleri yerini getirirken görülür ve bu hâlleriyle sevilirler. Ancak seven erkek, sevdiği kadının karakter özelliklerini bilmez; çünkü onu yakından tanıyacak fırsatı yoktur. Dönemin şartları gereği toplum, kadın ve erkeğin görüşmelerine ve konuşmalarına izin vermez. Türkülerde erkek, sevdiği kadını ancak çamaşır yıkarken su taşırken veya çorap örerken görebilir.

Celal Güzelses türkülerinde, çoğunlukla, seven ve sevilen ayrıdır. Bu ayrılık durumu, türkülerde dramatik bir şekilde anlatılır. Sevilen kadın, uzaktadır; devamlı geldiği halde son zamanlarda görünmez olmuştur, bir türlü gelmeyen bu yâre mektuplar yazılmakta, yoluna gül ve menekşe döşenmekte, çifte kurbanlar adanmaktadır. Aşığın en büyük isteği ise yâre kavuşmaktır. Bir türlü gelmeyen

sevgiliden en azından âşığın “can vereceği” zaman gelmesi istenmektedir. Erkek; sevdiği kadınla eğlenmek ve hoşça vakit geçirmek arzusundadır. Bazı türkülerde bu istek, doruk noktaya ulaşır. Âşık, “Eğer göyni bendeyse / Al çarşafı yola çık” veya “Oy nedem nedem nedem / Gel seni alım gidem / Evi barhı terk edem” sözleriyle sevdiği kadının kendisiyle kaçmasını talep eder.

Kavuşma isteği türkülerde sıklıkla dile getirilir. Dizelerde buse istenen, göğüs düğmelerini çözmesi beklenen, beline ve sinesine sarılma arzusu duyulan bir kadın vardır. Seven erkek, Yusuf’un Züleyha’ya kavuşmasına özenir; sevdiği kadınla aynı yastığa baş koymak ve murat almak hayaliyle yaşar. Bazı dizelerde âşığın yaşadığı ayrılık durumundan usandığı da ifade edilir. Sevdiğine kavuşamayan erkek, dertlenir, kederlenir; deli veya verem olur.

Kavuşmanın mümkün olmadığı durumlarda ise sevilen kadına lal olması, çirkin birine varması ve aşka düşmesi için beddua edilir. Türkülerde ellerin yâri olan sevgililer de vardır. Sevdiği kadının kendisi yerine başkasını tercih etmesi durumunda ise âşık, bir beddua daha eder ve sevdiği kadının gözlerinin kör olmasını ister.

Bazı türkülerde ise erkeğin kadına olan sevdasını aşikâr etmediği görülür. Ancak erkeğin bu yöndeki dikkati boşunadır:

“Bahçada yeşil çınar
Boyun boyuma uyar
Ben seni gizli sevdim
Bilmedim âlem duyar”

Aşk ve ayrılık motifleriyle harmanlanmış Güzelses türküleri, birçok sanatçının farklı yorumlarıyla günümüze kadar gelmiş; böylece nice yüreğin, nice dile getirilememiş sevdanın terennüm edilmesini sağlamıştır. Bu türkülerle aşkın hâlleri, sade ve içten bir söyleyişle, çoğu kez, Diyarbakır ağzının doğallığıyla anlatılmış; aynı zamanda dönemin toplumsal, kültürel ve iktisadî yaşamından da kesitler sunulmuştur.

Celal Güzelses Türkülerinde “Sevilen Kadın” Tablosu

No	TÜRKÜ ADI	SEVİLEN KADININ		SEVEN ERKEĞİN PSİKOLOJİSİ	SEVEN ERKEĞİN KADINDAN BEKLENTİSİ
		Fiziksel Özellikleri	Ruhsal Özellikleri		
1	Adil Efendim	Kara kaşlı	Kanlı yaşlar döken	Buse beklenmekte, kavuşulmak istenmektedir	Gözleri kana boyayan, adülere uyan
2	Ağlama Yâr Ağlama 1	Dudakları bal kaymak, dili badem içi, elmada al, selvide dal	Hasta ve ölmek üzere olan	Can verende gelmesi beklenen ve yâr olması istenen	Hastalıkta gelmeyen
3	Ağlama Yâr Ağlama 4	Elmada al, selvide dal	Sevgiliye lal olması, çirkini alması ve aşka düşmesi için beddua eden, selam yollayan	Can verende gelmesi beklenen ve yâr olması istenen	Hastalıkta gelmeyen
4	Ala Geyik 5				Küs ve nişanlı
5	Aldı Zihri Tigine	Zehirli oku olan			Bakışıyla kahramanı attan alan, Çin ve Maçin ülkesini ele geçiren ve Acem ülkesindeki İsfahan'ı gözüne kestiren
6	Arkadaşlar Benim Derdim 1				Dertli, zalime verilmiş, gün görmemiş, muratsız, ağlayan, evli, sevilmeyen, çaresiz
7	Arpa Orağa	Topuktan dize kadar	Sevgiliye hayran ve	Kaçması, gelmesi	

	Geldi 1	güzel, başı açık dama çıkan	kurban olan	beklenen	
8	Arpa Orağa Geldi 3	Esmer, odaya gelen	Dertli	Oyuna ve eğlenmeye çağrılan	Dert veren
9	Ateş-i Ruhların Yaktı Şu Gönlümü	Güzel	Yanan		Gönül yakan
10	Ayrıldım Gülüm Senden	Kendisi güle, saçı sümbüle benzetilen	Dertli	Ayrılık vardır.	Zalim, terk eden, dert veren
11	Ayvanda Yatan Oğlan	Gülden güzel,ak gerdanlı, ince belli, elinde bir deste gülle damda gezen	Sevdiğinden su isteyen		
12	Az Kaldı Bayram Ola (Ninalar) 1			Bir aydır görülmeyen yârden kolunu sevenin boynuna dolaması istenir.	
13	Az Kaldı Bayram Ola (Ninalar) 3	Dudakları bal kaymak, dili badem içi	Dertli	Bir aydır görülmeyen yârden kolunu sevenin boynuna dolaması istenir.	Gelin, evli, dertli, sevdiğini unutan
14	Bahar Olur Yeşillenir Bu Bağlar	Bağbana ve güle benzetilen	Ağlayan, deli olan	Ayrılık vardır. Gelmesi istenen, mal olarak görülen	Nazlı, işveli, cilveli, ağlatan, deli eden, akli baştan alan
15	Bahçede Yeşil Çınar	Boyu sevenin boyuna uyan, top kâküllü	Gizli seven	Yüze gülmesi istenmeyen	Kibar, yüze gülen, ellerin yâri

16	Bahçede Yeşil Hıyar	Esmer, top kaküllü, boyu sevenin boyuna uyan	Gizli seven	Yüze gülmesi istenmeyen	Ellerin yâri, yüze gülen
17	Ben de Yetim	Esmer, şekere benzetilen			
18	Bilmeden Kapını Çaldım		Aklını kaybetmiş, ateşler içinde yanan	Ayrılık vardır.	Beylere layık, akli baştan alan, ateşe salan
19	Biner Paytona Gider Seyrana	Gözleri ahu, kalbi pırlanta elmas şişe, herkesi aldatan bir kaşa sahip, paytonla gezmeye çıkan	Sevgiliye mektup yazan, onun yoluna gül menekşe döşeyen		Zalim
20	Bir Güzel ki On Yaşına Girince	Goncaya, elmaya, kırmızı şekere, zincirinden kopan aslana benzetilen, güzel, göğsü cennet bağı			Cevrü cefa çeken, akli dağıtan, arsız, avını bekleyen, inleten, ağlatan
21	Böyle Bağlar	Başı bağlı			
22	Bu Dere Baştan Başa			Bir türlü gelmeyen yâr	
23	Bugün Ben Yâri Gördüm	Yatakta, benzi sarı			Kibar
24	Cahar Attım Şeş Oynadım	Kalem kaşlı			
25	Coşkun Sular	Gölgeli		Görüşmek	

	Ne Bulanık Akarsın	yerden bakan		istenilen	
26	Çayın Öte Yüzünde	Yüzü çifte benli, çirkin		Gelmesi için çifte kurban adanan	
27	Dağda Duman Yeri Var	Keman kaşlı		Göğsünün düğmesini çözmesi istenen	Hain, zalim
28	Dağda Harman Olur mu?	Kaşı, kemana benzetilen		Göğsünün düğmesini çözmesi istenen	Abdo'nun malı, dertli
29	Dağdan Kestim Değenek	Güzel	Yârini unutan		Uyku kaçırın, elden ele düşen yâr
30	Dağlar dağımdır (Oy Nidem) 1	Gül benizli		Birlikte kaçma ve Yusuf Züleyha gibi kavuşma isteği	
31	Dedim Ey Efendim Gel Kıyma Bana	Kaşları kara	Kanlı gözyaşı döken	Kendisinden buse istenen, Kavuşma isteği	Zalim, adülere uyan, haber alınmayan yâr
32	Diyarbakır Dört Köşe	İnce belli, başka küçeye sapan, her akşam gelen	Üzgün	Ayrılık vardır. Yârin beli sarılmak istenir.	Nazlı, üzüntü veren
33	El Ele Ver Gidah Puruthanaya	Kendisi aya, yanakları elma ve nara benzetilen	Yâri doğuran anaya kurban olan	Bir can gibi sarılmak istenir	Bela getiren, derdin dermanı, sevdalı
34	Eminem Oturmuş Taşın Üstüne 2	Kâkülleri taranmış, taşın üstüne oturmuş çorap ören			Nazlı, şanlı, sevenin aşkına cevap vermeyen
35	Esmer Bugün Ağlamış 1	Esmer, güzel, kara kaşlı, kaşı üstünde siyah puşi bağlı, toya	Yâri "benimsin" diyerek sahiplenen		Kibar, ciğer dağlayan

		giden			
36	Esmer Bugün Ağlamış 2	Esmer, ağlayan, kara kaşlı, kaşı üstünde puşi bağlı, toya giden	Bir şişe lavantaya kızları kandıran		Kibar, ciğer dağlayan, uğruna ölünecek olan
37	Esti Baharın Nesimi	Edalı, ay gibi, gül kokulu, menekşe yanaklı	Gönlü eriyen	Yârin sesi duyulur	
38	Evlerinin Direği 3	Kaşı, gözü güzel	Yüreği yanık	Ayrılık vardır.	
39	Evlerinin önü Kavak 1	Eli kınalı, yüzü duvaklı		Yâr ölmüştür, kefen biçilmesi gerekmektedir	Bebeğim, hayatım, sebebim diye sevilen
40	Evseli Duman Almış		Yanan		Zalim, kâfir, hain, yakan, unutulmayan
41	Eyvanda Yatan Oğlan	Gülден güzel, elinde bir deste gül ile damda gezen			Kibar, zalim,
42	Fincanın Etrafı Yeşil	Güzel	Tuz ve buz gibi eriyen	Ayrılık vardır. Erkek, sevdiğinin kendisine sarılmasını istemektedir.	El eden, göz eden, kandıran, öldüren, tuz ve buz gibi eriten
43	Hamaylı Boynundayım	Sesi güzel, keklik gibi			
44	Hele Yâr Yâr		Yâre kurban ve hayran olan	Sevgiliye misafir olmak, sinesine sarılmak istenmektedir.	Zalim, hain, kâfir, çapkın
45	Kaladan Kalaya Ekerler Darı	Ayvayla nar gönderen, taş atan	Yaralı	Ayrılık vardır.	Yaralayan

46	Kalemi Kaşta Koydun	Kalem kaşlı	Ateşler içinde yanan, gözü yaşlı		Vefasız, zalim, hain, ateşe atan, gözyaşı veren, ömür bitiren
47	Kan Akıyor Yaradan	Kirpikleri ok gibi	Yanan	Yâre kavuşmak istenmektedir.	Merhametsiz, yakan
48	Kar mı Yağmış Diyarbakır'ın Dağına	Sarılmak çağına gelen		Murat almak istenmekte	
49	Kara Gözler	Gözü kara ve huni gibi olan			Yıkan, zalim, bahtsız
50	Karanfil Eken Bilir Malamın		Sevgilinin cezasını ahirette ödemesini bekleyen	İkimiz bir yastıkta (hayal kurulmakta)	Yandıran, solduran, acı çektiren, öldüren
51	Karşıda Görünürsün	İpek çarşafı, güzel, gül gibi	Sevdadan ve ayrılıktan usanmış		
52	Karşiki Dağlar Beyazlara Bürünmüş		Ağlayan		Küskün
53	Karşımda Durdun Yeter	Boynu buruk		Ayrılık vardır. Sevgilinin yüzü görölmek istenir.	Zalim
54	Mardin Kapı Şen Olur	Kara kaşlı, kıvırcık saçlı, yaşlı küçük, keman (saz) çalan	Delirmiş, verem olmuş		Deli ve verem eden, yürek parçalayan
55	Meclisine Mail Oldum	Kaşlı kara, beli acem kumaşından kuşaklı, beyler yosması			
56	Nare Esvap	Güzel, gözleri			Kaşlı gözü ciğer yakan,

	Yıkıyor	güzel (sürmeye gerek duymayacak kadar), esvap yıkayan			uyku kaçırın, sözü yaralayıcı
57	O Yârimin Damından Hoplayamadım		Yaralı, karalı, yâre mektup yazan, ama yollayamayan		
58	Odasına Girdim Fincan Elinde	Kara gözlü, kaşları keman gibi, ince belli			Yakan
59	Oy Milliye Milliye	Gül yanaklı, sırma saçlı, tatlı, âşığın evine gelen		Başkasını sevmesi durumunda gözünün kör olması istenen	
60	Sana Dil Verdim 2				Ciğer yakan, gönül yıkan
61	Sen Gideli Üç Gün Kaldı Bayrama	Bakışı kılıç gibi	Karalar giyen, sevgilinin uğruna ölen		İşveli, cilveli, nazlı, yara açan, âşığın kanını içen, gözyaşını silmeyen, ne seven, ne vazgeçen
62	Su İçtim Udum Udum	Elma yanaklı, kiraz dudaklı, hovarda gözlü	Mest olmuş		Delikanlı, şekerli ballı, nazlı, mest eden
63	Suya Gider Su Destisi Doldurur	Gül benizli, elinde testi ile suya giden, eteği ıslak	Yanık, vurgun ve tutkun		
64	Vallahi O Yârdır	Dağa ve keklığe benzetilen, sesi güzel			

65	Visalinle Bu Şeb Yâri Canım	Yüzü kıblegâh olan		Kavuşma vardır.	Tapılan, Müslüman eden
66	Yâr İçerden (Muhelif Hoyrat)				Gelmeyen, bağır kesen
67	Yavrum Bugün Yaradan var				Okuyla yaralayan

Tabloda⁷ da görüldüğü üzere kadın imgesinin söz konusu edildiği 67 türkünün 54'ünde sevgilinin fiziksel özelliklerine değinilmiştir. Bu türkülerde, geleneksel kültürde benimsemiş bazı sembolik benzetmelerle sevilen kadının güzelliğine vurgu yapılmıştır. 47 türküde ise sevilen kadının ruhsal özelliklerinden bahsedilmiştir. Sevgilinin bilhassa zalim, vefasız ve nazlı gibi vasıflarıyla “aşk duygusu”na yönelik tablonun tamamlanması sağlanmıştır. 36 türküde seven erkeğin psikolojik ve duygusal durumu terennüm edilmiştir. Dertli, aşkından yanan, kederli bir erkek türkülerde tasvir edilmiştir. Seven erkeğin sevdiği kadına kavuşma arzusu ise 23 türküde farklı şekillerde ifade edilmiştir.

SONUÇ

Celal Güzelses türkülerinin şahıs kadrosu, çoğunlukla, adeta iki farklı kutupta yer alan genç bir erkek ve kadından oluşmaktadır. Türküler, bu iki farklı cins arasında bir iletişim köprüsü vazifesi üstlenmiştir. Sevdiği kadınla konuşamayan erkek, tüm duygu ve hayallerini türküler aracılığıyla dışa vurmuştur. Dizelerde kara kaşlı, kara gözlü esmer güzellerin cefasıyla karşılaşan erkeğin dramatik durumu anlatılır. Erkeğin kadına duyduğu sevgi, onu mutlu etmez. O yüzden türkülerde neşe değil, keder vardır.

Türk halkının geleneksel yapısı ve değer anlayışı, erkeğin aşk duygusunu ifade etmesine engel tanımaz. Oysaki kadınlar için aynı durum söz konusu değildir. Celal Güzelses türkülerinde erkeğin aşk duygusunu özgürce dile getirdiği ve bundan da gurur duyduğu görülür. Erkek, duygularını anlatmakta, sevdasını rahatlıkla dile getirmektedir. Kadının türkülerdeki en belirgin özelliği sevene acı çektirmesidir. Bu özellikleriyle türkülerin genel olarak halk kültüründe simgeleşmiş kadın-erkek imajıyla örtüştüğü görülmektedir.

Türkülerde bireysel yaratıcılıkla içinde yaşanılan toplumun kültürel birikimi iç içe geçmiştir. Türkülerde yer alan unsurlardan yola çıkarak toplumun belleğine dolayısıyla da kolektif bilincine ulaşmak mümkündür. Celal Güzelses türkülerinde yer alan kadın imajı, sadece kadını tasvir etmekle kalmaz, aynı

⁷ Tabloda boş olan satır ve sütunlar, Celal Güzelses türkülerinde ilgili konuyla ilgili herhangi bir veri bulunmadığının göstergesidir.

zamanda toplumun ve erkeğin kadına dair bakış açısından da kesitler sunar. Bu bağlamda Güzelses türküleri, geçmişten günümüze bir arada yaşayan kadın ve erkeğin hayatı, birbirlerine karşı olan tavır ve yaklaşımları, kadının sosyal yaşam içinde ve erkeğin duygu dünyasındaki yeri hakkında da bilgiler verir.

KAYNAKÇA

Artun, Erman, “Türkü Söyleme Geleneği ile Türkülerde Tür, Şekil ve Tasnif Üzerine Düşünceler” 4. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı, Türkü, Türkülerimiz, Öyküleriyle Türküler Sempozyumu, Fethiye-Muğla (Türkoloji. cu. edutr). 2013. Erişim: 15 Mayıs 2019

Dilçin, Cem, Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Ankara: TDK Yayınları, 1995.

Dizdaroğlu, Hikmet, Halk Şiirinde Türler, Ankara: TDK Yayınları, 1969.

Elçin, Şükrü, Halk Edebiyatına Giriş, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.

Karakaş, Rezan, Kemal Tahir ve Halk Bilimi, Ankara: Gazi Kitabevi, 2017.

Karakaş, Rezan; Dağ, Mehmet, Doğa İçin Çal Projesi” Kapsamında Seslendirilen Türkülerin Türkçe Dersi Dinleme/İzleme, Konuşma ve Yazma Becerileri Kazanımları Açısından İncelenmesi (6. Sınıf Örneği), 3. Uluslararası Dergi Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu, Azerbaycan/Bakü: 19-21 Kasım 2019.

Kaya, Doğan, Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, Ankara: Akçağ Yayınları, 2007.

Korkmaz, Ramazan, Aytmatov Anlatılarında Ritmin Büyülü Gücü; Türküler, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi Sayı: 26, sayfa: 41-48.* 2008.

Sezer, M. Abdulbasit, “Mardin Türküleri Üzerine Bazı Tespitler”, Makalelerle Mardin III Eğitim-Kültür-Edebiyat, Sayfa: (271-279), İstanbul: 2007

Şemsettin Sami, Kâmûs-ı Türkî, Türkü Maddesi, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989

TRT Repertuarı (Türkü Dostları), <https://www.turkudostlari.net/liste.asp?x=5>
Erişim: 10 Aralık 2018- 21 Aralık 2019